

UARI VE KÜLTÜREL
SOSYAL, EKONOMİK VE YÖNETİM YÖNÜNDE ACIDAN
ANADOLU-TÜRK KENTİ

Ülkemizde ilk kez kutlanan Dünya Şehircilik Gününü düzenleyen D.G.S.A. Şehircilik Araştırma Enstitüsü'ne teşekkürle konuşmama başlamak istiyorum. Kent olgusunun bütün özelliklerini ve ağırlığını duyan bir kentli olarak konuya girmeden önce usta kadın ozanlarımızdan Gülten Akın'ın bir şiirini sunuyorum. Onun sanatçı duyarlığıyla değişen, yeniden şekillenen çevremiz şöyle dile getiriliyor:

Evleri yüksek kurdular
Önlerinde uzun balkon
Sular aşağıda kaldı
Aşağıda kaldı ağaçlar

Evleri yüksek kurdular
On bin basamak merdiven
Bakışlar uzakta kaldı
Uzakta kaldı dostluklar

Evleri yüksek kurdular
Cama, betona boğdular
Usumuzdaydı unuttuk
Topraklar uzakta kaldı
Toprağa bağlı olanlar

GİRİŞ

Özellikle XI. yüzyılın ikinci yarısından sonra büyük yığınlar halinde Anadolu'ya akan Türklerin burada nasıl bir düzen oluşturduklarını saptamak güçtür. Ancak kesinlikle bilinmemekle beraber, yerli halkın köylerde yaşayanların büyük kentlere, kentlerdekilere bir kısmının ise daha batıya, Türklerin bütünüyle egemen olmadığı topraklara göçmeleri mümkündür.

Eldeki kaynakların ışığında bu süreç içindeki gelişmeleri belirli başlıklar altında toplamaya başladığımız zaman üç yönlü bir gelişmeye tanık oluyoruz.

1. Anadolu'nun eski kentlerinin yeniden gelişme sürecine girişi, yeni bir doku kazanmaya başlaması,
2. Eski kentlerin yanı sıra yeni kentlerin kurulmaya başlaması,
3. Türklerin büyük bir kesimi olan konar-göçerlerin/göçebelerin kentlerde yerleşmeye başlaması.

Yeni alınan bir yerleşme merkezinde, kentte ilk yapılan işler şunlardır:

- . Bir emir, komutan, vali atanması
- . Kent duvarlarının onarılması
- . Elde edilen mallardan dinsel yapıların yapımı için para ayrılması

Yeni kentlere ilk yerleşenler askerlerdir. İktâ' sahipleriydi (Mülkiyeti devlete ait arazinin rakabesinin veya menfaatinin hazinede istihkakı bulunan kimseye ülülemr tarafından verilmesi yerinde kullanılan bir terimdir.)

Askerlerin ardından bir kente ilk yerleşenler ise şunlardır:

- . Orduyla birlikte dolaşan dervişler
- . Bir kısım halk
- . Tüccarlar
- . Başka bölgelerden özel olarak getirilip yerleştirilenler

Bütün bunların dışında yerli halk da Cizye ödeyerek (İslâm devletlerinde Hıristiyan halktan alınan vergilerden biridir. Hıristiyan erkeklerinden alınan bu vergi bir anlamda kişiye dönüktür.) yeni koşullara kendini uyduruyordu.

Burada özellikle gereken Hıristiyan halkın dinlerinde serbest bırakılması, onların yönetimde önemli noktalara gelebilme olanaklarıdır.

Ancak gözleendiğinde önemli bir kesiminin zenaatla uğraşmalarıdır.

Kentlerin Müslüman toplulukların çoğunluk kazandığı dönemlere ulaşışı ağır olmuştur. Bunun örneği Erzincan'dır. Samsın, Amasya v.b. kentleri çok çabuk İslâmlaşma sürecine girmişlerdir.

Yeni gelenler genellikle kentlerde ne gibi işlemler yapıyorlardı:

- . İlk kez bir namazgâh yapıyorlar
- . Eski kiliselerden gereksinme duyduklarını camiye çeviriyorlar
- . Kentin bırakılmış bölgelerinden en önemli gördükleri kısma yerleşiyorlar
- . İçkalede Hıristiyan valinin yerini Türk vali alıyordu.

1. Yeni Kentlerin Kurulması

Anadolu'da ilginç bir görünüş Bizans kentlerinin çok yakınına bir Türk kentinin kurulması, karşılıklı anlaşma ortamının doğmasıdır. Bunun nasıl bir sürecin sonunda ortaya çıktığı açık değilse de Bizans kentleri çevresinde yaşayan göçebe Türkler, kentlilerle mal değişimi şeklinde ticaret ilişkilerine girişmişlerdi. Bir bakıma bazı bölgelerde Bizans'ın, İstanbul'un etkisi tükenmişti. Bu bölgelerde Türklerle gizli bir anlaşma denebilecek bir biçimde yeni yaşama şekli doğmuştu (Laodicea/Lâdik (Denizli), Dorylaeum/Eskişehir v.s.). Bu tür bir görünüm bizi şu noktaya getiriyor: Eski kentler yeni kentlerin oluşumunda itici bir görev yükleniyor. Yalnız sosyal yapı, fiziksel görünüş açısından ne gibi ilişkiler vardı, bunu bilmiyoruz.

2. Yerleşmede Tarikatların Durumu

Anadolu-Türk kentlerinin oluşumunda en önemli etkenlerin başında tarikatlar gelmektedir. Halkın dinsel gereksinmelerini karşılayan tarikatların barınakları ^{volan} zâviyelerin büyük önemi vardır. Türk kentlerinin şekillenme süreci içinde. Zamanla bu zâviyelerin çevresinde mahalleler oluşmuştur.

Ayrıca kentlerin nüfusunu artırmak amacıyla sultanların şeyh ailelerine timarlar dağıttığı görülmektedir. Ahiler ve dervişler Anadolu'da uzun yıllar göçebelige karşı, yerleşmeyi gerçekleştirmişlerdir.

Batıya ilk akışta daha çok Ribat sözcüğünün kullanıldığını görüyoruz.

Bu zâviye görevi yüklenen, ileriye akın için karakol olan Ribatları dervişler yönetiyor, bir bakıma derviş hanları oluyorlardı. Bu anlamda Ahilere ait misafirhaneler de bu görevi yükleniyorlardı. İbni Batuta'nın verdiği bilgiler bunu belgelemektedir.

Dikkati çeken bir nokta da zâviyelerin babalarının, müritlerinin uğraşlarıdır. Genellikle bunlar tarımla uğraşüyor, başta mescit olmak üzere bazı yapılar yapıyor, yaptırıyorlardı. Böylece yerleşmek için bir çekirdek doğuyordu.

3. Göçebelerin Yerleşmesi Sorunu

Göçebe sorunu Anadolu'da uzun yıllar sürüp gitmiştir. Ancak göçebelikten yerleşmeye dönüş büyük önem taşımaktadır. Özellikle bu sürecin birden olmadığı sanılmaktadır. İlk adım köy yerleşmeleri olsa gerektir. Özellikle Türk sözcüğünün uzun yıllar, Osmanlılar döneminde de göçebe anlamına kullanıldığı düşünülürse bu sürecin, yerleşme sürecinin uzun yıllar aldığı ileri sürebiliriz. Yaylaya çıkma geleneği hep bu göçebelik kalıntılarına bağlanmaktadır. Hatta akşamları yatakların dürülüp bükülüp yüklüklere kaldırılma geleneği de buna bağlanmaktadır.

Göçebeler, köylüler kente yerleşmeye kentin dış mahallelerinde başladıkları anlaşılıyor. Yarı-göçebe görünüm doğaldır. Kent dışında bahçeler, ağıl, ahır ile doğaya daha yakın hissediyordu göçebeler kendilerini. Kuşkusuz zamanla bu durum değişti. Bahçelerin boyutları azaldı, ama bugün Türk evinin belgelediği gibi bahçelerden yoksun kılınmadı.

Burada dikkati çeken, yerleşmede bir aşiret ve oymağın yerleşmeye karar vermesidir. Ortak inançlarla yüklü, şeyhi genellikle bulunan oymak ve aşiretler, kurdukları zâviye ve mescitlerle bir mahallenin çekirdeğini kuruyorlardı.

ANADOLU-TÜRK KENTİNİN SOSYAL YAPISI

Kentin fiziksel gelişimine açıklık kazandırmak için kentin sosyal yapısına girmek gerekir. Bu durumda ister istemez aile yapımızın irdelenmesi noktasına gelinir.

Çok uzaklara gitmeden son yüz yıllık Türk aile yaşamını incelemek bile bize ilginç kesitler verebilir. Düne kadar birkaç kuşağın bir arada yaşadığı bir aile düzeni yaşamımıza egemendi. Bu tür yaşam salt köy ölçeğinde değil, kent ölçeğinde de karşımıza çıkmaktadır. Aralarında da büyük ayırım yoktur. İkisinde de kadın tarımsal ekonominin sürdürücüsü, kotarıcısı bir nitelikte karşımıza çıkmaktadır.

Dış dünyaya kapalı, ev içinde yoğun eylemler geçmektedir Türk ailesinde. Bütün bunların sürdürücüsü kadındır. Depolama, malzemenin kullanıma hazırlanması, günlük eylemler^{ten} tüketime getirme işlemleri ~~bütün~~ kadınlar tarafından şekillendirilir, buna uygun bir mekân gerektiğinden de Türk Evi belirli bir şekillenmeye uğrar.

Kısacası ev ile aile-ev ile kent arasındaki ilişkiler Türk Kenti'ni belirler.

EKONOMİK YÖNDEN ANADOLU-TÜRK KENTİ

Belirlediğimiz bu ilişkiler içinde şöyle ikili bir görünüm çıkıyor Türk Kenti'nde: 1. Konut Bölümü, 2. Ticaret Bölümü.

Günün ilk saatlerinde evden çıkan kentli erkekⁱⁿ için ancak akşam ev yaşamına dönme olanağı vardı. Burada evin erkeğiⁱⁿⁱⁿ yepyeni bir yaşam~~ın~~ başlardı. Bahçesi, suyu-havuzu, çiçekliğiyle bu yaşam tamamen kendi içinde bir bütündü.

İşte bu oturma bölümünde yer alan evlerden oluşan gerçek birim mahalle idi. Bu noktada geçmişe baktığımızda, Selçuklu dönemine uzandığımızda mahalleleri gerçek kimlikleriyle belirleyemiyoruz.

Osmanlı kentlerindeki mahallelerin durumu oldukça aydınlık şekilde bildiğimizden, Selçuklulara uzantılar yapabilme olanağımız doğmaktadır. Bu açıdan yaklaşıncı mahalle biriminin fiziksel bir bütünlüğün ötesinde nitelikler taşıdığını görebiliyoruz. Mahallelerdeki sosyal dayanışma, o mahallenin kişilerine kadar uzanabildiğine göre, bu tür yaklaşım bazı açılımlar getirebilir konuya. Özellikle son yıllara kadar Mahalle Sandığı adlı bir örgütlenmenin varlığı buna açıklık getiriyor. 'Avarız Akçası', 'Avarız Sandığı', 'Avarız Vakfı' gibi terimler bu konuya açıklık getiriyor.

Avarız, olağanüstü durumlarda, özellikle savaş nedeniyle toplanan vergiye verilen addır. Bunun yapıldığı merkeze 'Avarız-ı divaniye' denirdi. Sözlük anlamından anlaşıldığı gibi bu sürekli bir vergi değildi. Zaman zaman alınırdı. İlk önceleri ev başına 20 akçe iken 40 akçeye, 300 akçeye kadar çıkmıştır. Sonraları da reayadan 5 riyal kuruş alınmıştır. IV.Murat devrinde avarız alınan evlerin sayısı 120.000 idi. Fakat bunların 20.000 çürüktü. Bu verginin ilk kez Osmanlılarda yürürlüğe girdiği bilinmemekle birlikte, Fatih zamanında alındığını gösteren belgeler vardır.

Avarız Akçası; Avarız adı altında toplanan para konusunda kullanılırdı. Gereksinme duyanlara küçük bir faiz karşılında ödünç olarak verilirdi.

Avarız Sandıkları; Avarız vakfı paralarının bulundurulduğu sandıklar için kullanılırdı. İstanbul'da ve ülkenin her yerinde bulunurdu, bir bakıma kasa demektir Avarız Sandıkları. Esnafın veya mahalle ve köy halkının başı sıkıldıkça az bir faizle para alabilirlerdi. Bu durum 93 savaşı (1876/1877) kadar sürmüş, hepsi hükümet tarafından alınarak sandıklar ortadan kaldırılmıştı.

Avarız Vakfı; Bir köy veya mahallede, esnaf loncalarında hastalık nedeniyle kârdan, benzeri durumlardan yoksun kalanlara yaşamı için, ayrıca köy ve mahallenin kaldırım, su yolları, benzer işlerinin onarımına ayrılan vakıflara Avarız Vakfı denirdi. Bu tür vakıflar bir yardımsever tarafından kurulacağı gibi, esnaftan para toplayıp vergi verilmesi için de kurulabilirdi. İstanbul ve diğer merkezlerde karşımıza çıkmaktadır.

Tekrar mahalleye dönersek XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar mahallenin dinsel ve sosyal yöneticisi olarak "imam" gözükmektedir. Mahallenin merkezinde mescit, yakınında imamın evi bulunur, mescidi yaptıran kişi çoğu kez mahalleye adını verirdi.

IQARI VE KÜLTÜR
YÖNETİM YÖNÜNDEN ANADOLU-TÜRK KENTİ

Kentin İdari Örgütlenmesi

Kentin idari örgütlenmesi İslâm geleneği sınırları içinde geliyordu. Bu alanda ilginç yayınlar yapan Osman Ergin bakın bu konuda İslâm fıkıhçı-
larının kent tanımlarını nasıl açıklıyor: "Kent dinsel işlere bakan bir müf-
tüsü, ve kaza hakkına sahip bir kadısı olan yerdir." Kuşkusuz bu sınırlar
içinde kalmıyordu kent. Uygulamada işin boyutları salt dinsel sınırlar
içinde değildi. Kısaca zaman içinde görülebilen kent ilgilerine bir bakar-
sak 'ihtisap' kavramı içinde Beledîve kazaî sorumluluk kadınındı. Ihtisap A
Ağası ise herşeyle ilgili gözükyorsa da gerçekte ticaret yaşamını denet-
lerdi. Subaşı ise güvenlik işlerine bakardı. Yönetimin kent ölçeğinde
yürütücüleri bu kişilerdi. Yönetim bunlarda simgelenirdi.

Bu noktada bir Dikkati çeken ^{Bir} nokta da kent konusunda devletin ve kentlinin
özel yardımının kurallaşmamış gözükmemesidir. Sınırlı olmasıdır. Belediye
harcamaları için özel vergi yoktur Türk kentlerinde. Bazan mirî yapıların,
kalelerin, köprülerin bakımı için gerekli kişilerden ve kuruluşlardan
yardım alınıyordu.

Yüzlerce yıl uygar yaşamın sürdüğü bu kentlere Batılı gözüyle baktığımız-
da kısa bir yaklaşımla durum çözümlenmez. Oysa bu kentlerde batılların
anladığı anlamın çok ötesinde bir vakıf kurumu oluşmuş, yoğunlaşmıştır.

Bugün Türk mimarisi adına gördüğümüz değişik işlevli yapıtların ^{hemen hemen} tümü,
vakıflar yoluyla biçimlenmiştir. Böylece Anadolu-Türk toplumunda beledi-
yelerin ve hükümetlerin görevlerini büyük oranda bu vakıflar yüklenmiştir.
Burada gözden irak tutulmayacak bir nokta, vakfın iki türlü bir görünüm
taşımasıdır. Bunlardan birincisi halkın yararındır. İkincisi ise vakfı

kurduran kişinin malının bir kısmını çocuklarının güvenlik içinde kullanabilme olanağıdır. Şöyle diyorlar bu konuda araştırma yapanlar: "Vakf' muhtemel bir müsa'ere'den kurtulmanın hukuksal yolundan başka bir şey değildir."

Gerçekte dengeli bir gelir dağılımının olmadığı bir toplumda vakıf kurumu bu görünüşü biraz olsun yumuşatmak için düzenlenmiş olsa da, sonuçta yatsınmayacak ölçüde kent yaşamına geçerli bir görünüş getirmiştir. Bu durum bir yandan dinsel istekleri karşılamasının yanı sıra, ekonomik soruna da bir noktaya kadar açıklık getirmiştir.

Özellikle Osmanlı toplumu içinde vakıf olayına bakıldığında kentin sosyal, ekonomik açıdan büyük oranda gereksinimlerini karşıladığı görülür. Önemli vakfiyelere bakıldığında en ufak ayrıntıya kadar, bazan duvarlardaki yazıların temizlenmesine kadar, vakıf maddesi bulunduğu görülür. Örneğin Müslüman hekimlerin, Hıristiyan hekimlerle aynı maaşı alacakları bile belirtilmişti.

Bu vakıf kurumlarının bir diğer önemli yanı da kentlerde büyük iş alanları açması, binlerce kişinin vakıf kurumu içinde görev almasına olanak sağlamasıdır. ^{Istanbul'da} Örneğin bir Fatih Külliyesi'nde çalışanlar göz önüne alınırsa durum aydınlanır.

Türk kentleri için önemli olan kuruluşlar ^{belirli} düzenli bir program içinde düzenlenmiyordu. Koşullara bağlı bir görünüş içinde oluşuyordu vakıf kurumları.

Kuşkusuz kentlerin nüfusları yoğunlaşıp artınca iyiliksever görünümlü kişilerin eliyle kentler şekillenemez oldu ve ilk kez 1856 yılında Belediye Örgütü kuruldu.

Burada bugün bile belediyelerin durumunu göz önüne alırsak, bunu uzun zaman süreci içinde kentli bilincinin, ortak-toplumsal sorumlulukların gelişmemesinin, uygulamada büyük açılımlar getirmediğini görürüz.

Halk sürekli yöneticilerle aynı çizgide düşünen zenginlerin ve nüfuzluların eliyle yönetilmesinden dolayı herşeyinin devletten bekler olması,

başlıca, gücü nedeniyle hükümet ile halk arasında birleştirici, uzlaştırıcı

sürdürdü. Eğer eşraf bir de topraklarının ötesinde etnik bir grubun
ilgisizliği kuran, dolayısıyla eşrafın eşraf sınırlı varlığını uzun zaman
Bu eşraf fakir büyük toprak sahipleriydiler, halkla hükümet arasında
Eşrafın eşrafını güçlü duyurduğu yıllar ise XVI. yüzyıldan sonradır.
onların törenleri, dayanışma, kontrol işlemleri anlatır bu gibi kentlerde.
digi yerlerden birisi de Sarıboğa ve benzeri kentlerdir. Bugün bile
İstanbul'da karşımıza çıkan bu eşraf gruplarının son yıllara kadar yaşa-
XVII. yüzyılda Ehl-i Bey 1000 den fazla eşraf grubundan söz eder.

birlikleri de tartışılmıyordu.

döneminde yayıldı. Zaman zaman ise millî kuvvetleri kurup, askeri
idareye eşraf sınırlı olarak temsil niteliği vardı. Bu nitelik Osmanlı
içinde büyük eşrafın Selçuklu döneminde merkezî
durumlarını koruyan, özellikle XIII-XIV-XV. yüzyılda toplum yapımız
Eşraf Loncaları da vardı dinsel bir görünüm taşırlar. XIX. yüzyıla kadar

Yönünün açıklanmasında tekelerin önemi daha iyi anlaşılır.

Yalnız İstanbul'da 300 tekne varlığı düşünülürse, toplumun kültürel

na ulaşmıştır.

geçerinde oluşmuş, 'Tarihi Ehl-i Bey' demek hoşdur, oğlan insan noktası-
Bir bakıma Selçuklu-Osmanlı toplumunda sanatsal gelişmeler bu tekeler
daha aydınlık ortam veren toplanır, yaşama yerleri, yöneticileri oldular.
Tekke-şeyh ortamı, büyük halk yığınlarına yerleşme merkezlerinde özgür,
kültürel ortamımız için önemli adımlar getirmektedirler.

İlhamlı Loncalar ve tarihi sosyal yapılar, dinsel olduğu kadar
Vakıf kurumu kadar tarihi yapılar da toplum içindeki dayanışmayı sağlamış-

~~KÜLTÜREL YÖNÜNDEN ANADOLU TÜRK KEMALİ~~

gerektir.

biraz da bu eski geleneklerimizde aramak doğru olur. Oysa belediyeler
kendî güçlerini halktan alan, onlarla eşleşen kuruluşlar, güçler olması

rica bir görev yükleniyordu.

SONUÇ

Sonuç olarak diyebilirizki bir yandan vakıflar, diğer yandan loncalar-tarikatlar, esnaf sınıfının varlığı kentlerde yönetim açısından, hizmetler açısından oldukça sıkı bir örgütlenmeyi getirmiştir. Bu yüzden Batılı anlamda olmasa da kent yaşamına egemen bir örgüt ortaya çıkmaktadır. Kuşkusuz Batılıların örgütlenmesinden çok başka, bu, bizim toplumsal yapımızın ürünüdür.

Uzaktan bakılınca hangi yargılara varılırsa varılsın bu düzen, kent içindeki bütün kuruluşlar için geçerli, bütün işlevleri karşılar bir ortam yaratabilmiştir.

KISA BİBLİYOGRAFYA

- Darkan, O.L., Süleymaniye Camii ve İmarîti İnşaatı (1550-1557), Ankara, 1972, C.I.
- Ergin, O., Mecelle-i Umûr-u Belediye, İstanbul, 1922.
- İstanbul'da İmar ve İskân Hareketleri, İstanbul, 1938.
- Türk Şehirlerinde İmarîti Sistemi, İstanbul, 1939.
- Kuban, D., Sanat Tarînimizin Sorunları, İstanbul, 1976.
- Sözen, M., Anadolu-Türk Mimarisinde Yapı Aşanının Örgütlenmesi, İstanbul, Z. Sönmez 1976.
- Yayla, Y., Şehir Planlamasının Başlıca Hukukî Meseleleri ve İstanbul Örneği, İstanbul, 1975.
- "Türkiye'de Belediyelerin Temel Sorunu", İstanbul, 1977.
- i. i. Hukuk Fakültesi İktisadi İlimler Enstitüsü Onar Dönemi'nde
Orhanlı, C., Osmanlı İmparatorluğunda Akıncılık
İskân Teşebbühi (1691-1696), İstanbul, 1963.
- Ayhanlı ↓ 25.951-1020.

OZAN DUYARLIĞI VE KOBUMA ÜZERİNE

Evleri yüksek kurdular
Önlerinde uzun balkon
Sular aşağıda kaldı
Aşağıda kaldı ağaçlar

Evleri yüksek kurdular
On bin basamak merdiven
Bakışlar uzakta kaldı
Uzakta kaldı dostluklar

Evleri yüksek kurdular
Cama betona boğdular
Usumuzdaydı unuttuk
Topraklar uzakta kaldı
Toprağa bağlı olanlar

Günümüz ozanlarından Gültan Akın'ın ozan duyarlığıyla aktarmaya çalıştıklarına kulak verelim. Gerçekten ozan, çevresinin hergün hızla değişmesini biraz buruk, biraz şaşkın izliyor. Yeni gelenlerle, hangi ilişkilerin kopup gittiğini bir bir dillendiriyor. Bu dillendirişte, gidenin ardından nelerin koparıldığını, biraz öfkeyle karışık sunuyor. Ozan duyarlığının, görüp göstermek istediği değişim içinde bizleri uyaran bir yanı var. İnsanoğlu herşeyi öyle kolayından biçimlendirmiyor. Zaman, geçen uzun zaman, büyük değerler ona, yaşamını nasıl güzel kılacağını gösteriyor. Mutlu, doğadan tat alan bir yaşam biçimi, yalnız birkaç ögenin katılmasıyla oluşmuyor. İnsanoğlunun başta çevresine, sonra yaşamına uygun, bütün isteklerine uygun bir ortam yaratması gerekiyor. Bu kolay yakalanır bir olgu değil, Demin söylediğimiz gibi, köklü gelenekler, binlerce deney sağlıyor, böyle yaşanılır bir ortamın oluşmasını, göğermesini, insanları mutlu kılmasını. Gelgelelim bazen hızlı değişiklikler, binlerce deneyin sonuçlarını, köklü oluşumları bir çırpıda alıp götürabiliyor. İnsanoğlu yaşama biçimine yeterince uygun olmasa da, ber yerlere başını sokup kısa ömrünü tamamlayabiliyor.

Bütün bu değindiklerimizle, sakın her yeni gelişmenin karşısında olduğumuz sanılmasın. Tarihsel çevrenin korunmasını isteyen bizler gelişmeden, sağlam, köklü gelişmelerden yanayız. Geçmişe bağnaz bir tutumla yaklaşmıyoruz. Tam tersine, geçmişin geçerli tüm değerlerini yeterince günümüze aktaralım diyoruz. Gelecek kuşaklar da onlarla mutlu, onlarla uzun geçmişin çizgisini yakalasin, görsün diyoruz.

Toplumsal, ekonomik, kültürel yapının değişmesiyle bütün bir geçmiş, kökünden silinip götürülemez diyoruz. Yoksa bunca güzelim kalıntının bizleri bugün de heyecanlandırması nasıl mümkün olurdu? Geçmişin süzgecinden geçenler, bizleri nasıl kendilerine bağlama olanağı bulabilirlerdi?

Sorular daha da çoğaltılabilir. Gelin daha somut örneklerle konuyu açalım. "Acaba İstanbul ve benzeri tarihsel kentleri ünlü yapan nelerdir?" diye bir düşünelim. Böyle düşününce bir sürü neden birbir gelip aklımıza takılır. Bileşenleri sayısız ölçülere ulaşır. Ama bunlardan biri, en belirgin olanlardan biri, doğanın verdiklerine, insanoğlunun ekledikleridir. Doğayı bozmadan, geçmiş kuşaklar bu kendi gönüllerince biçimlendirmesini bilmişler. Bunu yaparken "aman yaşam biçimimizi kısıtlayalım" da dememişler. Böylece bize kadar direnip uzanabilen ürünler bırakmışlar. Bu ürünler değişik işlevleri karşılamış. Yıllarca içinde yaşayanlara yarar sağlamış. Kenti de bir yandan bütün kılmış.

Gerçekten nüfus çoğaldı. İnsanların gönlünce yayılıp, perleşeceği topraklar açıldı. Kentlerin uzanıp giden yeşil alanlarında evler yükseldi. Çocuklar evlerin dört bir yanını doldurdu. Gürültüsüz sokaklarından ağır aksak otobüsler geçer oldu. İnsanlar değişti. Yaşamın içinde geçtiği evlerin boyutları değişti. Komşuluk ilişkileri değişti. Arabalara koyaçak yerler gerekti. Çocuklar el kadar yeşil alanlara doluştu. Kısacası yeni bir yaşam türküsünü çağırmaya başladı.

Ozanımızın vurgulamak istediği ortam da artık bir düş gibi görünmeye başladı. Sonra gelsin eski köklü değerlerin, köklü değerler sonucu üretilmiş mimarlık ürünlerinin bir bir elden çıkarılması. İz bırakılmamacasına ortadan kaldırılması. Sonra gözümüzü kapatıp bir an olsun varlığını duyduğumuz o uzun geçmiş, ninelerimizin anlattıkları masalarda kalmaya başladı.

Peki o hep "bizim atalarımız" sözcükleriyle başlayan üyküleri besleyecek çevre nerede? Yalnız masal kahramanlarının gezdiği, dolaştığı yerler miydi buraları? Kuşkusuz değil, Ancak evlerden kente yayılan günlük yoğun yaşam içinde insan çevresini daha az görür, çevresiyle daha az kaygılanır oldu. İş gelip büyük kaygılar biçiminde önüne dikilmedikçe, geçmiş, güzelim çevrenin varlığını anımsamaz oldu. Yakında yitirdiğimiz değerli ozanımız Behçet Necatigil'in dediği gibi:

Körükler cılız olmak
Evlerin hiddetini
Evlerle savaşımız
Savaşların çetini

Evi döndürebilmek düşüncesi içinde, o uğurdaki uğraşp-didimlerle çevremizin, sağlıklı bir ortamın, boyutları büyük, zengin bir ortamın ortadan kaldırılması, boyutsuz bırakılması eylemini önleyemez olduk. Bu uğurda en azından kaygısız kaldık. Kendimizi, gelecek kuşakları sonuçları kısa sürede gözükecek onulmaz zorluklara sürükledik .

Gelecek programlarımızda çok sınırlı boşutlar içinde de olsa bu sorunlara, dünyada ve bizdeki uygulamalara değinmeye, "Tarihi Çevre Koruma" konusunu bütünlemeye çalışacağız.

X

Tüm bu zorluklara karşın, çözümü yok mu bu gidişin? Yıllardır her türlü olanağı kullanarak bunun yolları aranmaktadır. Kısa zamanda küçümsenmeyecek gelişmeler de olmuştur ülkemizde: Başta kültür sürekliliğinin gerekliliği artık tartışılmaz olmuştur. Bu konulara baş koymuş duyarlı herkes ilgi alanlarında geçmişle gelecek arasında bağ kurmaktadır. Üstelik olayı tek boyutlu olarak da görmemektedirler. Ulaştıkları sonuçları eğitime de yansıtmaktadırlar. İlkokuldan başlayarak tarihsel ve kültürel çevrenin korunması yolunda girişimler artmaktadır. Radyo ve televizyonun bu konulara daha duyarlı olması istenmektedir. Çocuk oyuncaklarının bile böyle bir bilinçle tasarlanması düşünülmektedir. Kısacası sanayileşmiş ülkeler nasıl geçirdikleri deneyler sonucunda yitirdiklerinin ardından yoğun korumaya yönelmişlerse, böyle bir örnek önümüzde duruyorsa, bizim de yıllar sonra aynı yanlışları yinelenememizin anlamsızlığı artık vurgulanmaktadır. Toplumun her kesiminin eğitilmesi, katkısının sağlanması, bunun bir avuç kişinin sınırlarından

çıkarılması istenmektedir. Sözelimi değişik yaş diliminde, değişik eğilimde, değişik eğitim düzeyindeki Safranbolu halkı kültürel değerlerinin bilincine varmış, bunun en güzel örneğine vermiştir.

Bu sınırlı başarıda kuşkusuz en büyük pay, Safranbolu'daki duyarlı insan malzemesindedir. Tarihsel ve kültürel çevrenin korunması yolunda dünyada geliştirilmiş yöntemlerin yanı sıra, ülkemiz halkının içinde bulunduğu koşullar, köklü değerler gözönüne alınarak azımsanmayacak çözümlere, değişik eğitim yollarına ulaşma olanağı vardır; ozana, eğitilene, eğitene, yöneticisiyle birlikte. Kısacası bu süreçte herkesin yeri, görevi, sorumluluğu vardır.